

Јован Р. Бојовић

ШТРАЈКОВИ СРЕДЊОШКОЛСКЕ ОМЛАДИНЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1935 -- 1941. ГОДИНЕ

Већину средњих школа у Црној Гори између два свјетска рата чиниле су четвороразредне и осморазредне гимназије. Биле су свега неколике средње стручне школе (Православна богословија у Цетињу, Поморски техникум у Котору, Учитељска школа у Цетињу и Трговачка академија у Подгорици). Услови живота и школовања већине средњошколске омладине били су тешки.

Утицај напредног студентског покрета најјаче је дошао до изражаја међу средњошколском омладином у Црној Гори. То је и природно, пошто су студентски захтјеви били најближи захтјевима средњошколске омладине. С друге стране, живот студентске омладине на универзитетима веома је интересовао средњошколску омладину, јер је већина ње, по структури школства, била приморана, без обзира на материјалне тешкоће, да настави школовање по завршетку средње школе. Поред тога, од почетка 1934. године у већини средњих школа постојале су скојевске организације, које су шириле идеје револуционарног покрета међу ученицима. Затим, непосредни утицај студената — чланова Партије и Скоја био је од великог значаја за окупљање средњошколске омладине на страни револуционарне борбе.

Средства за пропаганду међу средњошколском омладином била су различита. Ту је у првом реду спадала социјална и друга напредна литература која није била забрањена. Оваква литература највише је читана међу средњошколском омладином.¹ Ово није било случајна појава, већ је систематски спровођена од стране Партије и Скоја. Осим тога, тада је у школама радио један број млађих наставника, демократски оријентисаних, међу којима је било и чланова Партије и њених симпатизера. Утицај ових наставника на средњошколску омладину био је велики. Они су највише вршили утицај на омладину преко напредне литературе. Школске библиотеке су располагале приличним фондом напредне, а нарочито социјалне литературе. Почев од 1933. године па даље, ова појава у средњих школама у Црној Гори све више је долазила до изражаја. Отуда је приличан број средњошколске о-

¹ Архив Историјског института — Титоград (АИИТ), V 2а—5 (1934), Министарство ун. послова од 26. априла 1934 — Банској управи Цетиње.

младине стицао основна знања из марксистичког наобразовања још тада. По доласку на универзитет, ова омладина је имала више могућности да се политички активизира но у средњим школама. На Београдском универзитету била је „најјача и најактивнија комунистичка група“, која је окупљала идеолошки „најспособније студенте“, са којима студенти супротне политичке оријентације нијесу могли „да се носе у дискусијама“.² Ова је појава, негдје мање а негдје више, била изражена и на осталим универзитетима у земљи.

Партија и Ској у Црној Гори окупљали су средњошколску омладину и преко средњошколских литерарних удружења, средњошколских алманаха и напредних часописа. Овакав рад имао је огроман утицај на политичку оријентацију младих.

Почев од 1932. средњошколска литерарна удружења у Црној Гори постепено прелазе у руке комунистичке и комунистички оријентисане омладине. Тако је, на примјер, литерарно удружење *Скерлић* у цетињској гимназији већ 1933. године било под утицајем комунистичке омладине. Крајем године рад комунистичке омладине био је видљив, па је из школе искључено неколико ученика и обустављен је рад литерарног удружења *Скерлић*.³ Упорним залагањем ученика, удружење је обновљено почетком фебруара 1934. године. Тада је управа школе настојала да у руководство удружења уђу ђаци у које је она имала политичко повјерење. Када је заказан састанак ђака за избор нове управе, њему су присуствовали и неки раније искључени ученици, који су били и у управи удружења, како би својим присуством дјеловали на састав нове управе удружења. Иако су у изабраној управи комунисти били у мањини, касније је управа удружења поново дошла у руке комунистички оријентисане омладине. Слична је ситуација била и са средњошколским литерарним удружењима *Будућност* у никшићкој, *Његош* у подгоричкој гимназији и другим. Рад ових удружења помагали су демократски оријентисани професори и студенти комунисти.

Од почетка 1933. године у никшићкој гимназији долазило је до чешћих иступа ученика у вези са политичким збивањима у граду и ван њега. Било је случајева да ученици откажу послушност директору када су биле у питању неке њихове обавезе ван школе. Тако је, на примјер, један број ученика почетком марта 1933. године одбио да иде на причешће у цркву иако су знали да ће бити за то кажњени. Чак и последице интервенције директора школе било је ученика старијих разреда који су одбили да иду у цркву. Оба ова случаја разматрана су на ванредној сједници наставничког савјета те гимназије, која је одржана крајем марта 1933. године.⁴ Од почетка те године у овој школи се повећавао

² Исто.

³ Исто, V 26—2 (1934), Извјештај директора цетињске гимназије од 11. фебруара 1934 — управи полиције Цетиње.

⁴ Архива гимназије „Стојан Церовић“ у Никшићу (АЦ—Никшић), Записници сједница наставничког вијећа, Записник од 29. марта 1933.

број ђака старијих разреда који су избјегавали да присуствују разним свечаностима и парадама организованим од стране владајућег режима, али није било изгледа да дође до демонстрација.

Једна од запаженијих акција ђака ове гимназије у 1934. години био је штрајк седмог разреда.⁵ Прије ступања у штрајк ђаци су писмено поднијели директору школе разлоге ступања у штрајк 29. октобра 1934. године. Они су га обавијестили да неће долазити у школу док се не изађе у сусрет њиховим захтјевима.⁶ Као разлог ступања у штрајк ученици су навели некоректан став три професора према њима.

Наредног дана, 30. октобра, ови ученици су дошли пред школу али нијесу ушли у разред. Директор је захтијевао да уђу у разред и да му писмено изнесу разлоге ради којих ступају у штрајк. Међутим, ученици нијесу пристали да сви уђу у разред, већ су изабрали једну делегацију која ће водити разговор са директором. До разговора је и дошло, па је директор обећао делегацији да ће узети у разматрање њихове захтјеве под условом да ученици наставе са похађањем школе. Овај његов предлог ученици су прихватили и 31. октобра дошли су у школу, Тога дана они нијесу хтјели да одговарају из предмета које су им предавали они наставници због којих су били ступили у штрајк.⁷ Захтјеви ученика разматрани су на сједници наставничког вијећа од 30. октобра. Послије дуже дискусије, одређена је комисија којој је стављено у задатак да испита узроке штрајка. Према налазима те комисије, ученици су били у прву што су реаговали, али не на начин какав су били одобрили. Штрајк је окончан тиме што наставници због којих је дошло до немира нијесу више предавали овом разреду.

Активност средњошколске омладине на Цетињу испољавала се не само преко разних културно-умјетничких и спортских удружења него и преко политичких акција. Једна од политичких акција ђака цетињске гимназије био је општи штрајк 1933. године. Штрајк је организован против једног професора, који је шовинистички вријеђао национална осјећања ученика.⁸ Због штрајка школа није радила неколико дана. Штрајку је дала подршку већина грађанства Цетиња и околине, као и један број професора гимназије. Овај штрајк је у потпуности успио, јер је професор против кога је и покренут штрајк премјештен из школе. Због овог штрајка искључено је из школе и неколико ученика.⁹

Солидарност ђака цетињске гимназије са напредним покретом испољавала се на разне начине. Као илустрацију тога наво-

⁵ Исто, Записник од 30. октобра 1934.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ Нико С. Мартиновић, Комунистички омладински покрет у Црној Гори, *Историјски записи* (ИЗ) 1956/1—2, стр. 215.

⁹ АИИТ, V 2а—14 (1935), Извјештај управе полиције Цетиње од 5. септембра 1935 — Управном одјељењу Банске управе.

димо овај примјер. Уочи 1. августа 1933. године у Цетињу су растурани партијски леци. У растурању тих летака, поред осталих, учествовао је и Михаило Радоман, ђак седмог разреда гимназије. Њега је полиција ухапсила истог дана. Приликом хапшења код њега су нађена три летка.¹⁰ Међутим, прије хапшења овог ученика проваљена је једна скојевска ћелија у Котору, са којом је Радоман одржавао везу.¹¹ Полиција је покушала да од Радомана више сазна о дјелатности чланова Партије и Скоја у граду и школи и њиховим везама. Међутим, из сачуваних података се види да је Радоман имао добро држање у затвору и да никога није одао. Када је Радоман ухапшен, у граду се пронијела вијест да га полиција у затвору злоставља. Због тога је 3. августа у управу полиције дошло 15 ђака гимназије да протестује. Они су дошли у двије групе. Прву групу су сачињавала 3, а другу 12 ученика.¹² Обје ове групе саслушане су у управи полиције. Ђаци су том приликом изјавили да је циљ њиховог доласка провјеравање да ли се њихов друг злоставља у затвору. Након саслушања прве групе ученика и објашњења управника полиције да се њихов друг у затвору не злоставља, обавезао је делегацију, ус потпис, да му достави имена лица од којих су чули да се Михаило Радоман злоставља у затвору. Рачунао је, очигледно, да ће тиме сузбити даљу интервенцију ученика. Међутим, овај његов потез није успио, јер је послје ове дошла и друга група ученика, која се такође интересовала за ухапшеног друга.

Наредне, 1934. године, у школи су покретане мање акције. На почетку школске 1935/36. године у гимназији долази до све чешћих акција ђака. Мање акције појединих група ученика слиле су се у масовни штрајк виших разреда средином децембра 1935. године. Приликом уписа, 4. септембра, једна група ученика раније искључених „због комунизма“ захтијевала је од директора да им дозволи упис у школу.¹³ Када је директор њихов захтјев енергично одбио, дошло је и до физичког обрачуна између њега и једног ученика. Након тога сви су ти ученици предани управи полиције на Цетињу, па је против њих поведен кривични поступак.¹⁴ Утицај тих ученика на остале ђаке био је велики. Осим тога, тада је у гимназији постојала јака партијска и скојевска организација, чији је утицај доминирао у школи.

¹⁰ Исто, V 26—43 (1933), Извјештај управе полиције Цетиње од 22. септембра 1933 — Управи града Београда.

¹¹ Исто, V 2а—26 (1933) Извјештај управе полиције Цетиње од 4. августа 1933 — бану Зетске бановине.

¹² Исто.

¹³ Исто, V 2а—14 (1935), Извјештај управе полиције Цетиње од 5. септембра 1935 — Управном одјељењу Банске управе.

¹⁴ Исто.

На вијест о убиству студента Мирка Срзентића у Београду и хапшењу и протјеривању великог броја црногорских студената, Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору одржао је састанак на коме је донио одлуку да се 8. фебруара изведу масовне протестне демонстрације у свим већим мјестима у Црној Гори. Ова одлука је саопштена нижим партијским форумима, којима је стављено у задатак да изврше систематске припреме како би демонстрације биле што масовније.¹⁵ Партијске и скојевске организације приступиле су тим припремама, у којима су активно учествовали и студенти који су се налазили у Црној Гори. Они су издали проглас — *Истина о крвавим догађајима на Универзитету — Убиство Мирка Срзентића*.¹⁶

Пошто је добило директиве, Привремено покрајинско руководство Скоја за Црну Гору предузело је кораке да у демонстрацијама узме учешћа што већи број омладине. Скојевске организације предузеле су веома живу активност међу свим омладинским слојевима. Нарочито су биле активне скојевске организације у Подгорици, гдје је било сједиште Привременог покрајинског руководства Скоја за Црну Гору. Након добијања упутстава, у Подгорици и околини одржани су скојевски и омладински састанци. Тако је, на примјер, у Тузима (околина Подгорице) одржан састанак коме је присуствовало око 100 ђака гимназије и трговачке академије.¹⁷ Ђаци те двије школе одржали су и засебне састанке, на којима је читан студентски проглас поводом убиства Срзентића, затварања и протјеривања студената.¹⁸ Припреме за организовање демонстрација у овим школама вршене су појединачно, преко скојевских актива. Оне су изведене солидно и у највећој конспирацији. Поред осталог, то се види и по томе што ни полицијским ни школским властима није пошло за руком да их открију.

Након тих припрема, 8. фебруара дошло је до масовних протестних демонстрација у Цетињу и Подгорици. У мањим размјерама демонстрације су изведене и у Бару, Улцињу и Пећи.¹⁹ Учињен је покушај и у Никшићу. Демонстрације су биле нарочито оштре и масовне у Цетињу и Подгорици.

Демонстрације у Подгорици биле су најмасовније. Наиме, 18. фебруара прије подне настава је почела нормално и у Гимназији и у Трговачкој академији. Међутим, са половине трећег часа, када је био и одређен почетак штрајка, скоро сви ученици и ученице виших разреда гимназије, напустили су учионице и сврстали

¹⁵ Саво Брковић, Демонстрације поводом убиства Мирка Срзентића 40 година — Зборник сјећања, к. 2, стр. 193.

¹⁶ АИИТ, Ш 3—4 (1935), Проглас.

¹⁷ Исто, VIII 1а—46 Сјећања Пера Милачића.

¹⁸ Гојко Максимовић, Демонстрације средњошколаца у Подгорици 1935, *Просвјетни рад*, бр. 5 од 1. марта 1959.

¹⁹ Др Томица Никчевић, Прилог изучавању политичких борби у Црној Гори 1929—1937, *Историја XX века*, Зборник радова, Београд 1962/III, 107

се у поворку пред школском зградом. Одатле се поворка упутила према главној пијаци, гдје је био заказан збор. На челу поворке били су ученици чланови Партије и Скоја.²⁰ Ову поворку грађани су поздравили повицима: „Живјела напредна омладина!“ и сл. У исто вријеме испред своје зграде кренула је и поворка ђака трговачке академије. Како је то био пазарни дан, на пијаци се нашла маса народа из Бјелопавлића, Пипера, Куча, Зете, Љешкопоља, Тузи, Затријепча и других мјеста. Истина, било је ту и лица која су се случајно затекла, али су већину сачињавали они који су дошли искључиво ради учешћа на протестном збору.²¹ Када је средњошколска омладина у поворкама стигла на пијачно мјесто, отпочео је протестни збор.

Поводом штрајка и учешћа ђака у демонстрацијама просвјетне власти су повеле истрагу. Истрагу је водио изласланик Министарства просвјете. Она је трајала неколико дана. Послије истраге наставнички савјет гимназије одржао је неколико сједница, на којима су изречене казне ученицима који су учествовали у штрајку и демонстрацијама. Том приликом искључено је 47, а блажим казнама кажњено 150 ученика. Од искључених шесторица су удаљена из свих гимназија, седморица за увијек из подгоричке, а 34 на једну и двије школске године из подгоричке гимназије.²² Међутим, осам ученика који су тада удаљени само из подгоричке гимназије накнадним рјешењем Министарства просвјете удаљено је из свих школа у земљи.²³

Ускоро послије штрајка и демонстрација ђака удаљен је са дужности директор подгоричке гимназије. Нешто касније отпуштени су или премјештени у друге школе и неки наставници.

Почетком школске 1935/36. године дошло је до озбиљнијих акција средњошколске омладине и на сјеверу Црне Горе. Ово је карактеристично баш због тога што у овим крајевима у то вријеме долази до обнављања и стварања партијских и скојевских организација, које нијесу биле масовне као у осталим крајевима Црне Горе.

Почетком школске 1935/36. године управа гимназије у Беранама (Иванграду) увела је двократну наставу за све разреде.²⁴ Ова одлука је тешко погодила ђаке који су на наставу долазили од својих кућа на селу, пјешачећи свакодневно по 10—15, па и више километара. Послије ове одлуке скојевско руководство школе је одржало састанак, на коме је одлучило да се у знак протеста организује штрајк. На том састанку утврђени су захтјеви у-

²⁰ Г. Максимовић, н. д.

²¹ С. Брковић, н. д.

²² Архива гимназије „Слободан Шкерковић“ у Титограду (АТ—Титоград), Записници сједница наставничког вијећа, од 20. фебруара 1 и 5. марта 1935; *Пролетер* бр. 5—6, април — мај 1935; *Слободна мисао*, бр. 9 од 10. марта 1935.

²³ *Зета*, бр. 13 од 31. марта 1935.

²⁴ До тада су прије подне ишли у школу ученици који су становали на селу, а послије подне они који су становали у граду.

ченика које је требало потавити управи школе као: неодложно укидање двократне наставе, отварање мензе за сиромашне ученике, укидање школских такса, слобода дјеловања ђачких удружења и — пошто су се проносиле вијести да ће бити укинута Виша гимназија — да се не смије укинути осморазреда гимназија. Потом су одржани састанци актива Скоја по разредима и разредне конференције ученика. Послије таквих припрема, 18. септембра 1935. године послије подне одржан је, у просторијама школе, општи ђачки збор. Организатори збора позвали су и директора и професоре да присуствују збору. Међутим, они су одбили тај позив. Након тога збор је почео. Говорили су неколико матураната, међу којима и секретар Скоја у Гимназији Вукадин Вукадиновић²⁵ Том приликом говорници су истакли неповољан положај средњошколске омладине и циљ одржавања збора. На збору су усвојени већ поменути захтјеви ученика, па пошто је управа школе одбила да их узме у разматрање, проглашен је штрајк. У „Штрајку су учествовали сви ђаци“²⁶ од трећег до осмог разреда.

Након избијања штрајка Партија и Ској у овом крају ангажовали су ђачке родитеље и остало грађанство из града и околине да узму учешће у акцијама у вези са штрајком.²⁷ У овом подухвату постигнут је изванредан успјех. Наиме, трећег дана штрајка пред зградом гимназије, поред ђака, окупила се маса народа из града и села, која је „демонстративно тражила испуњење ђачких захтјева“.²⁸ Управа школе је одбила да прими делегацију ђачких родитеља. Након тога дошло је до демонстраната и жандармерије. На крају је жандармерији пошло за руком да растури збор. Након тога било је ухапшено више ђака, студената и других учесника збора. Ухапшени су држани у затвору три дана.²⁹

Сјутрадан послије овог збора једна делегација ученика и њихових родитеља водила је разговоре са директором школе о штрајку и ђачким захтјевима. Том приликом директор је обећао делегацији да ће узети у разматрање неке ђачке захтјеве и да неће предузимати оштре мјере према учесницима у штрајку и демонстрацијама ако се са штрајком прекине. Након тог обећања, партијско и скојевско руководство у граду ријешило је да се штрајк обустави. Међутим, када је настава почела, управа школе је повела истрагу, с намјером да пронађе организаторе штрајка. Након истраге „10 ђака је истјерано из свих гимназија, а 9 на го-

²⁵ АИИТ, V 2а—13 (1936), Извјештај Министарства ун. послова од 18. марта 1936. о стању комунистичке акције у 1935. години; Исто, VIII 1—1. 16—17, 11—70, 79—20; Удар, орган ПК КПЈ за Црну Гору и Приморје, 1935/5—6; Просвјетни рад, бр. 4 од 15. фебруара 1959.

²⁶ Удар, 1935/5—6.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

дину дана“ из беранске гимназије, док их је око 50 кажњено мањом и већом казном из владања.³⁰

Овај штрајк је дјелимично успио. Управа школе је укинула одлуку о двократној настави.³¹ Међутим, гледано и са политичке стране, овај штрајк је био значајан. Наиме Партија и Ској су успјели да путем њега остваре јединство средњошколске омладине, јер ђаци нијесу похађали школу све док партијско, односно скојевско руководство није донијело такву одлуку. Тиме је још више ојачао утицај Партије и Скоја у школи. У штрајку се истакао велики број гимназијалаца, који су се после дефинитивно одређили за напредни покрет. Ово је довело до омасовљавања Скоја у гимназији. Осим овога, штрајк је помогнут од грађанства, а нарочито од ђачких родитеља. То је било од посебног значаја, јер је тако дошло до тјепње сарадње Партије и Скоја са широким масама града и села. Интервенцију власти и њен сукоб са штрајкачима Партија је искористила у пропагандистичке сврхе, па је маса становништва у овом крају оштро осудила такав поступак власти. Штрајк је имао велики одјек не само у овом крају већ и у читавој Црној Гори, а нарочито међу средњошколском омладином. Углед средњошколске омладине још више је порастао међу радничком и сељачком омладином, што је било од посебног значаја за даљи развој напредног покрета у овом крају. После штрајка дошло је до тјешњег повезивања средњошколске и сељачке омладине. До краја 1935. године напредна омладина у овом крају организовала је низ традиционалних сеоских сијела са приредбама, говорима, чланцима, регитацијама и другим културно-политичким манифестацијама.³² Настао је период веома снажног полета међу омладином. Покрет је добио широке размјере, тако да је на поједина сијела долазило по неколико стотина омладинаца.

Средином децембра 1935. године управа цетињске гимназије искључила је из школе два ученика. Изгледа да је тим поводом партијско и скојевско руководство у школи ријешило да организује штрајк и ђака. Након припрема, до штрајка је и дошло 17. децембра 1935. године. Истог дана директор је, прво телефонски а затим повјерљивим актом, обавијестио управу полиције о избијању штрајка у гимназији. У том извјештају се, поред осталог, каже сљедеће:

„Данас у 14 часова, када је требала почети послеподневна настава, потпуно ненадно и без икаквог оправданог разлога, побунили су се некоји разреди виших одељења ове реалне гимназије и напустили школу, односно ступили у штрајк. Повод овоме је

³⁰ *Просвјетни рад* бр. 4 од 15. фебруара 1959; АИИТ, VIII 11—70. — Број искључених и кажњених ученика различито се третира у литератури, тадашњој штампи и мемоарској грађи.

³¹ *Просвјетни рад*, бр. 4 од 15. фебруара 1959.

³² АИИТ, VIII 11—1, Развој револуционарног покрета у срезу беранском.

непознат, а мисли се да је искључење из школе Петричевића Владимира и Лукића Андрије, уч. VI разреда.

Школу је напустило 16 ученика V разреда, 15 ученика VI разреда и сви (сем једног ученика) VII^a и VII^b разреда. Потписати је мишљења да је покрет дошао изван школе и да му је тенденција комунистичка.

Молим да се осигура несметани долазак ученицима који желе похађати школу. Исто тако да се од евентуалног напада осигура и школска зграда“.³³

На овај позив, у школу су дошли полицијски органи, који су пред зградом затекли штрајкаче.³⁴ На позив полицијских органа ученици су се разишли кућама. Међутим, навече су се поново окупили пред школом ђаци који су ступили у штрајк, с намјером да повуку и остале ученике. Наредног дана, 18. децембра, штрајк се проширио. У вези са тим, управа полиције истог дана је извијестила бана Зетске бановине:

„Данас у јутро 18. о.м. дошло је нешто ђака у школу, али се је штрајк, обзиром на број разреда, који у њему учествују, био проширио. Да би се отклониле даље неугодне последице овог инцидента убачена је од стране органа ове управе међу ђаке верзија, као да је од Министарства просвете, тобоже, стигло наређење, да ће се сви разреди, чији ученици учествују у том штрајку, за ову годину затворити и да ће сви ти ђаци изгубити целу ову школску годину, ако се одмах не врате на предавања. Одмах после прогурене ове вести половина штрајкача се је повратила у школу, а друга половина се разишла кућама.“³⁵

Штрајк је трајао све до 21. децембра, када је почињао божићни распуст. Прије тога управа школе је повела истрагу, с намјером да пронађе организаторе штрајка, а затим је одржана сједница наставничког савјета, 20. децембра, на којој су изречене казне ученицима који су штрајковали. Искључено је 13 ученика,³⁶ а већем броју ученика смањена је оцјена из владања.

Управа школе је ријешила да саопшти казне ученицима уочи божићнег распуста, тј. 21. децембра, како би тиме осујетила још веће протесте у школи. Плашећи се револта ученика и грађанства, приликом саопштавања казни директор је обавијестио повјерљивим актом управу полиције о следећем:

„Данас у 14 часова саопштиће се казне ученицима који су 17. о.м. били ступили у штрајк.

Пошто би овом приликом могло доћи до оштријег наступа како самих ученика у школи тако и за школу непожељних елемената на улици молим, да се предупредјење тога изашаљу два

³³ Исто, V 1—15 (1935), Извјештај директора гимназије у Цетињу од 17. децембра 1935 — управи полиције Цетиње.

³⁴ Исто, Извјештај управе полиције од 18. децембра 1935 — бану Зетске бановине.

³⁵ Исто.

³⁶ Исто.

полицијска агента у школску зграду и два друга полицијска органа који ће, за то време, пазити на ред пред школском зградом.³⁷

Управа полиције је послала тражена лица која су била присутна на назначеним мјестима приликом саопштавања казни кажњеним ученицима.³⁸

У току и послије саопштења казни ученицима није дошло до већих акција ни ученика ни грађанства. Изгледа да партијско и скојевско руководство у граду и школи, као и организатори штрајка, нијесу предвидјели могућност саопштавања казни уочи самог распуста, па је због краткоће времена, пошто је већина ученика у току распуста одлазила на село, организована акција ђака и грађанства била онемогућена. Значај ове околности је подвукао и управник полиције у свом повјерљивом извјештају, од 23. децембра исте године, бану Зетске бановине, гдје каже:

„Поводом овог искључења имало је доћи поново до реакције са стране школске омладине. Међутим је то ометено тиме, што су казне изречене приликом школског божићњег распуста, када су се ђаци одмах разишли на све стране“.³⁹

Вал напредног омладинског покрета захватио је и Православну богословију на Цетињу. Напредни покрет у Гимназији и Учитељској школи на Цетињу утицао је на развитак напредних стремљења и у Православној богословији. Тај утицај је вршен преко заједничких литерарних, спортских, културно-умјетничких и других акција, као и преко заједничких излета. Поред овога, политички утицај на ђаке ове школе вршен је и индивидуално, било од чланова Партије и Скоја или демократски оријентисаних омладинаца. Ваља нагласити да је ова школа окупљала ђаке са простране територије и била је најприступачнија за сиромашну дјецу, јер је својим ђацима обезбјеђивала смјештај и исхрану, па је и оријентација ђака на њу била више условљена тешким материјалним породичним приликама него религиозним убјеђењима. Када се говори о утицају напредног покрета на ђаке те школе, потребно је истаћи и околност да је она располагала у оно вријеме ријетким књигама Маркса, Енгелса, Бебела, Горкога, Светозара Марковића и других напредних писаца. Ове књиге је набављала Управа школе да би ђаци, изучавајући апологетику, критички упознавали антирелигиозно учење.⁴⁰ Међутим, један број ђака користио је те књиге у супротном циљу, тј. упознавао је марксистичку литературу, а преко ње и усвајао марксистичку идеологију. Тако је један број ђака легално стицао основна знања из марксистичке науке у школи, одбацујући апологетику као ненаучну. Сви ови фактори утицали су на развијање и усмјеравање

³⁷ Исто, Извјештај директора гимназије од 21. децембра 1935 — управи полиције.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, Извјештај управе полиције од 23. децембра 1935 — бану Зетске бановине.

⁴⁰ Б. Кажих, I богослови штрајкују, *Комунист*, бр. 214 од 1. јуна 1961.

стремљења ђака, што се и показало кроз њихове акције, преко којих су манифестовали своју солидарност са напредним покретом, како школске тако и ваншколске омладине.

Једна од већих акција ђака ове школе био је штрајк 1935. године.⁴¹ До штрајка је дошло због окрутности једног броја наставног особља према ђацима. Преко штрајка дошла је до изражаја солидарност средњошколске омладине у Црној Гори. Штрајк је добио моралну подршку и већине грађанства. Оваквих акција ђака Православне богословије било је и наредних година и оне су све више попримале политички карактер.

Почетком 1936. године мјесна партијска организација у Цетињу покренула је иницијативу да се у богословији формира партијска ћелија. Међутим, тада до тога није дошло, због познате партијске провале у Црној Гори, као и због удаљавања из школе неких ученика који су ухваћени на умножавању Лењинових „Априлских теза“. Од почетка те године, школске и полицијске власти појачале су контролу над радом ђака и ове школе. Међутим, сви подухвати и школских и полицијских власти нијесу могли спријечити утицај напредног покрета. Напротив, он је из године у годину растао и у овој школи.

Политичка оријентација средњошколске омладине у Цетињу приказана је у Билтену југословенског антимарксистичког комитета из 1938. године овако:

„Средње школе на Цетињу (Богословија, Гимназија и Учитељска школа) како нас извјештавају, носе у себи многе знаке марксистичке оријентације. Делатност у том правцу развија се додуше илегално, али ипак видљиво. Православна богословија на Цетињу која има око 120 ђака подељена је у два табора: у једном су марксисти а у другом националисти. Марксистички табор јачи је и бројно и идејно. Марксисти су у надмоћности и идејно фанатизовани. Наигоналиста нема више од 40. Изгледа на први поглед невероватно да се баш у Богословији може да развија марксистичка акција и како марксизам као доктрина може уопште поред богословских наука да захвати менталитет будућих народних свештеника. Претреси извршени у Богословији у фебруару ове године дала су довољан материјал из кога може да се утврди с које стране и чијом помоћу“ (мисли се на КПЈ — прим. Ј. Р. Б.) „се увлачи марксистичка пропаганда у средњошколске заводе“.

На Цетињу постоје и два јавна дома. И у тим установама опажа се марксистичка акција, држе се тајне сједнице, дају се директиве за рад у школи и на улици. На тим сједницама узимају учешће и ђаци богослови иако се сваки излазак из интерната, особито ноћу, најстрожије кажњава. Сем студентског дома ђаци средњих школа посећују белведерске клисуре где одржавају заједничке конференције са ђацима других школа.“⁴²

⁴¹ Исто.

⁴² АИИТ, V 1—5 (1938), Билтен југословенског антикомунистичког комитета, бр. 16 од 25. августа 1938.

Поводом масовног хапшења и одвођења црногорских комуниста у Дубровник и њиховог мучења, Партија и Ској у Црној Гори организовали су у неким мјестима демонстрације. Такве демонстрације организоване су и у Подгорици 19. марта 1936. године.⁴³ Тога дана је и један број ђака Трговачке академије штрајковао и учествовао у демонстрацијама. Због тога су неки похапшени и задржани у затвору неколико дана.⁴⁴ Истог дана када су одржане демонстрације одржан је и састанак Заједнице дома и школе, „на коме су дата родитељима упутства како треба водити надзор над ученицима ван школе“.⁴⁵ Управа школе је одмах повела истрагу поводом штрајка и учешћа ученика у демонстрацијама. Послије истраге, 22. марта исте године, одржана је ванредна сједница наставничког савјета, на којој су изречене казне ђацима који су учествовали у штрајку и демонстрацијама.

Штрајкови средњошколске омладине, у овом периоду били су од посебног значаја за даљи развој и масовност напредног омладинског покрета у Црној Гори. Иако неки од њих нијесу остварили постављене захтјеве, њима је постигнут политички ефекат — у смислу утицаја на омладину и један дио јавности, која је, било на који начин, узела у њима учешћа. Преко ових штрајкова, као и других политичких акција које су покретали Партија и Ској у Црној Гори, дошло је до јачег међусобног повезивања средњошколске омладине. Преко тих акција дошло је и до присније сарадње средњошколске и студентске са радничком и сељачком омладином. Сви ови моменти, као и опште јачање напредног покрета у земљи, довели су до снажног замаха напредног омладинског покрета у Црној Гори уочи другог свјетског рата.

Од почетка 1935. године све јаче је долазила до изражаја политичка активност средњошколске омладине и у школама. На редних година тај утицај био је у сталном порасту. Да би се тај утицај, бар донекле сузбио, по наређењу Министарства просвјете, током 1937. године, формиран су по свим средњим школама у Црној Гори одбори за сузбијање комунистичке пропаганде.⁴⁶ Из једног извјештаја директора пећке гимназије, из 1940. године Банској управи могу се видјети задаци ових одбора. У вези са тим у извјештају се, поред осталог, каже:

„2) Одбор је заједничким савјетовањем испитао прилике и методе под којима деструктивни елементи разорно дејствују на овдашњу школску омладину, па је ставио себи у задатак да пронађе све ученике-це који су подлегли пропагандистичком материјалу и они који у школи врбују своје присталице. Направљен

⁴³ Ватрић Јовановић, *Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1941*, Београд 1959, стр. 135.

⁴⁴ *Слободна мисао*, бр. 13 од 29. марта 1936.

⁴⁵ *Пети годишњи извјештај Државне трговачке академије у Подгорици за школску 1935/36*, 16.

⁴⁶ Архив СФРЈ, Министарство просвјете, Извјештај гимназије у Никшићу од 13. априла 1937.

је списак свих сумњивих ученика, на које је обраћена нарочита пажња како у школи тако и ван школе. Ти ученици биће удаљени из школе тек када управа школе добије конкретне доказе који би их теретили.

3) Стављено је до знања свим наставницима да будно мотре ретање својих ученика и да се упознају са њиховим политичким тежњама.

4) Предузете су мјере да се кроз наставу у највећем обиму развиј ационална и морална свест о одговорностима и дужностима. У ту сврху ће се ученицима преко школског биоскопа и позоришних представа давати комади такве садржине, а све супротно том, од ученика одстрањивати.

5) Стављено је у дужност рацредним старешинама да с времена на време посећују станове ученика свог одељења и да прегледају литературу којом се баве, па о томе да подносе исцрпне извештаје управи школе.

6) Предузете су мере за отварање ђачке кухиње како би се сузбило незадовољство, које ационални елементи нарочито користе.

7) Преко полицијске власти права ће бити обавештавана о недозвољеним посетама ученика сумњивих локала, који трују морални живот деце.

8) Преко скупштина заједнице дома и школе утицаће се на родитеље да воде рачуна о својој деци у том правцу и да траже помоћ од школе како би се залутала деца извела на прави пут.

9) Предузете су мере да ученици станују само код национално исправних породица.

10) Предузете су мере да се сузбију и онемогуће у држању кондиција лица у која школа нема поверења.⁴⁷

У ове одборе улазили су професори који су били најоданији режиму.

Тих година у школама је радио и један број професора комуниста или комунистички оријентисаних. Они су били веома популарни међу средњошколском омладином. Што су их власти више прогониле то је њихов утицај на ђаке више растао. По школама су све чешће исписиване комунистичке паролe и разни амблеми, растурани илегални прогласи и друго.⁴⁸ Поред оваквих акција средњошколска омладина је јавно испољавала и своја гледања у вези са политичким збивањима у земљи. Ученици су користили све повољне моменте да на овај или онај начин изразе своје расположење и пренесу га и на друге. У програме културно-умјетничких приредби уносили су напредне мисли, јавно пјевали револуционарне и социјалне пјесме. Појаву љотићевских и других профацистичких организација у средњим школама напредни у-

⁴⁷ АИИТ, V 2а—6 (1940), Извјештај гимназије у Пећи од 5. новембра 1940 — Банској управи.

⁴⁸ Исто, V 1—6 (1938), Билтеп Министарства ун. послова за фебруар 1938.

ченици, предвођени члановима Пратије и Скоја, дочекивали су са нетрпељивошћу и политичком борбом. Љотићевске групе по школама имале су подршку профашистички оријентисаних професора и директора школе. Ове организације и групе проказивале су рад напредних ученика и у школама и ван њих школским властима, због чега су напредни ђаци строго кажњавани. Због таквог рада љотићеваца долазило је између њих и напредних ученика и до чешћих физичких сукоба. Један такав сукоб избио је у ноћи 23. фебруара 1938. године у Интернату учитељске школе на Цетињу, када су напредни ученици због проказивања и инсинуација истукли једну групу љотићеваца у интернату.⁴⁹

Напредна средњошколска омладина предузимала је и крупније политичке акције. Једна од таквих акција био је и штрајк ђака учитељске школе на Цетињу 19. марта 1938ч године.⁵⁰ Повод за штрајк било је удаљавање 6 ученика из школе и кажњавање око 30 њих лошом оцјеном из владања. Прије избијања штрајка у школи је била веома затегнута ситуација између највећег броја ученика и директора школе Михаила Рајнвајна, једног од најреакционарнијих директора средњих школа у Црној Гори, који је на ту дужност и дошао ради сузбијања комунистичког утицаја у овој школи. По доласку на ову дужност он је предузео низ мјера у циљу онемогућавања комунистичке дјелатности у школи. Поред осталог, он је на разне начине малтертирао и понижавао напредне ученике. Једном од одјељења трећег разреда, за које је сматрао да у њему има највише ученика комунистички оријентисаних, наредио је 18. марта да разносе ђубре на леђима по школском врту. Ученици су одбили да то ураде, Наредног дана саопштена им је казна наставничког вијећа, којом су шесторица искључена из школе, а око 30 их је кажњено лошом оцјеном из владања. Истог дана када су ученици отказали послушност скојевско руководство у школи дало је предлог Мјесном комитету КПЈ за Цетиње да се организује генерални штрајк уколико због тога буду изречеде казне ученицима. Са овим предлогом партијско руководство се сложило. Одлука о кажњавању ученика саопштена је 19. марта, на трећем часу наставе. Након саопштења одлуке ученици трећег разреда, који су отказали наредбу директорову, напустили су час и изашли у школско двориште. Ту су им се придружили, послије одмора, и остали ученици, одбијајући да се врате на часове. Тог дана проглашен је генерални штрајк. Истог дана ученици су телеграфски обавијестили Министарство просвјете о узроцима избијања штрајка, захтијевајући да министар пошаље свог изасланика да испита ситуацију у школи.⁵¹ Они су истог дана на заједничком састанку на Белведеру (околина Це-

⁴⁹ Исто, V 1—6 (1938), Билтен Мин. ун. послова за март 1938.

⁵⁰ Архив Црне Горе — Цетиње (АЦГЦ), Учитељска школа, бр. 358 од 19. марта 1938.

⁵¹ Зета, бр. 12, од 27. марта 1938; Зарија Стојовић и Буро Ђурашковић, Два штрајка Учитељске школе у Цетињу, Зборник сјећања, к. 4, 49.

тиња) донијели резолуцију, у којој су навели узроке штрајка и своје захтјеве. У вези са узроцима избијања штрајка они су истакли: 1) да је директор укинуо ђачки интернат у коме се хранило и становало око 50 најсиромашнијих ученика, 2) да је укинуо све помоћи које су добијали сиромашни ученици у храни, одјећи или новцу, 3) да је забранио ђачко литерарно удружење и сваки омладински јавни рад у школи и ван ње и да је вријеђао национална осјећања Црногораца и понос ученика. Ученици су у резолуцији захтијевали: 1) повлачење одлуке о искључивању из школе и кажњавању ученика од 19. марта, 2) отварање интерната, 3) укидање изузетних мјера које је увео директор од када је дошао на ту дужност и 4) долазак изасланика Министра просвјете да испита стање у школи.⁵² Наредног дана, 20. марта, директор је обавијестио грађанство Цетиња путем плаката о избијању штрајка у школи.⁵³ Међутим, ученици су наишли на велику подршку демократске јавности Цетиња, као и својих родитеља. У вези са тим одржани су и заједнички састанци ученика и њихових родитеља. Притисак ђачких родитеља и напредне јавности Цетиња био је тако снажан да је државни тужилац одобрио штампање прогласа ученика 21. марта у коме су изнесени већ поменути узроци избијања штрајка, као и њихови захтјеви.⁵⁴ У том прогласу био је и захтјев родитеља да се Рајнвајн смијени са дужности директора. Ученици су формирали штрајкачки одбор на челу са Миројем Јовановићем, који је био у сталном контакту са Мјесним комитетом КПЈ Цетиње, обавјештавајући ученике о свим промјенама.⁵⁵ Одбор је формирао страже које су свако јутро стражариле на прилазима школи, како се неко од ученика не би вратио у школу. Штрајк је трајао седам дана. За све вријеме његовог трајања било је свега неколико штрајколомаца.⁵⁶ Када је на Цетиње стигао инспектор Министарства просвјете, штрајкачки одбор је, уз сагласност партијског руководства, донио одлуку да се штрајк обустави и да се ученици врате у школу. Прије овога Министарство је било наредило да се ученици врате у школу до 26. марта, јер ће у противном престати бити ученици и школа ће бити укинута.⁵⁷ Током неколико дана у школи је вођена истрага. Иако је штрајк био уперен против профашистичких метода директора школе и имао политичко обиљежје, никаквих тежих посљедица за штрајкаче није било. Ученицима су изречене минималне казне, а већина њихових захтјева је испуњена.

Штрајк је имао великог одјека у напредној црногорској јавности, а нарочито међу омладином. Његово избијање и трајање било је пропраћено и преко листова *Зете* и *Слободне мисли*.

⁵² *Зета*, бр. 12 од 27. марта 1938.

⁵³ *Исто*.

⁵⁴ *Исто*.

⁵⁵ З. Стојовић и Ђ. Ђурашковић, н. д., 49.

⁵⁶ *Исто*.

⁵⁷ *Зета*, бр. 12, од 27. марта 1938.

Током 1938. године било је мањих јавних акција ученика и у осталим школама. Тако су, на примјер, ученици VII^b разреда гимназије у Никшићу својевољно напустили 5. априла час њемачког језика.⁵⁸ Поводом овога у школи је поведена истрага, којом је установљено да су ученици организовано бојкотовали час. Као разлог су навели то што је професор њемачког језика имао неправилан однос према ученицима.⁵⁹ Захваљујући заузимању неких наставника, ученици су прошли без тежих посљедица, те нико од њих није удаљен из школе.

Још од почетка школске 1938/39. године у пљеваљској гимназији владало је доста затегнуто стање. Група профашистички оријентисаног наставног особља, на челу са директором, фаворизовала је љотићевске групе у гимназији, настојећи да преко њих оствари свој политички утицај у школи и да сузбије активност и утицај комунистички оријентисане омладине. Јако је у школи постојао одбор за сузбијање комунистичке пропаганде, у коме су се налазили осим профашистички оријентианих наставника и најистакнутији њихови истомишљеници из града, његов утицај у школи био је безначајан. Због тога су профашистички оријентисани наставници испољавали велику мржњу према напредним ученицима. Школске власти су, штавише, дозвољавале љотићевским групама да с оружјем долазе у школу. Напредни ученици су малтретирани на разне начине од стране директора и једног броја наставника, који су се протекционашки односили према припадницима љотићевских група и толерисали њихове слабости, а строго кажњавали напредне ученике.

Крајем 1938. године ученици су пронашли код једне ученице израђен писмени задатак, који јој је унпријед дао један наставник. Поводом тога напредни ученици, уз помоћ студената комуниста, издали су летак у коме су изнијели стање у школи и однос једне групе наставника према њима.⁶⁰ Међутим, овај, као и остали ђачки протести, остао је без икаквих резултата.

У школи је тада радила једна група демократски оријентисаних професора и симпатизера Комунистичке партије. Они су уживали велику популарност међу ученицима, јер су их штитили колико су то били у могућности. Један од њих био је и Миодраг Џуверовић, који је 27. марта 1939. године отпуштен из службе због тога што школским властима није пријавио једног ученика који је у писменом задатку из српскохрватског језика изнио неке слободоумне и напредне мисли.⁶¹ Тада је из школе удаљен и тај ученик. Ова два случаја повећала су револт ученика и једног дијела грађанства. Наредног дана, 28. марта, око 50 грађана из среза

⁵⁸ АГ — Никшић, Записник од 15. априла 1938.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Вуко Драгашевић, у пљеваљској гимназији од 1937. до 1941. године, Зборник сјећања, к. 4, 99.

⁶¹ Исто; Богдан Гледовић, Штрајк ђака, Комунист, бр. 103 од 16. априла 1959.

пљевљског потписало је писмо министру просвјете у коме је захтијevano да се професор Џуверовић хитно врати на дужност.⁶² Истог дана ђачко руководство у школи, под утицајем студената комуниста, донијело је одлуку да се у знак протеста због удаљења вања из школе професора и ученика организује штрајк. У том циљу извршене су и неке припреме. Наредног дана, 29. марта, сви ученици су се окупили у школском дворишту. Непосредно пред знак за улазак у школу, скоро сви ученици старијих разреда, као и један број њих из III и IV разреда, у поворци су напустили школско двориште и тако прошли кроз град, заустављајући се тек на брежуљку Јагњила, у непосредној близини града.⁶³

Истог дана када је избио штрајк једна група грађана телеграфски је обавијестила министра просвјете о избијању штрајка, захтијевајући од њега да хитно упути изасланика ради исљеђења прилика у школи, и да се према ученицима не предузимају никакви поступци до доласка изасланика. Уз непосредну помоћ студената комуниста, који су се ангажовали у руковођењу штрајком, донесена је резолуција коју су 30. марта на заједничком састанку прихватили сви штрајкачи. На том састанку, коме су присуствовали сви штрајкачи, а њих је било око 300, закључено је да штрајк буде дводневни, да се у резолуцији изнесу његови основни узроци и да се она пошаље Министарству просвјете, управи школе и извјесном броју грађана у граду.⁶⁴ У резолуцији су ученици, поред осталог, истакли и ово:

„Већ одавно влада нездраво стање у овдашњој гимназији. Однос појединих госпoде наставника према ђацима, а и ђака према њима, на наше велико жаљење постао је толико неодређен и затегнут да се изгубио сваки углед, ауторитет и поштовање које је тако потребно овој високој просвјетној установи

Ми ђаци знамо, а то се једним објективним ислеђењем да утврдити, да смо у дугом низу времена претрпјели масу увреда, понижења и крајње пристрасних — нимало васпитних или родитељских поступака, од стране појединих г.г. наставника.“⁶⁵

Узроци због којих су ученици „у врло великој већини напустили“ предавања и ступили у штрајк били су сљедећи:

1) Професор М. Перићевић „је дуго злоупотребљавао свој професорски позив давајући израђене писмене задатке из својих предмета појединим ученицима“, а да за то није био кажњен. Исти професор „својим поступцима према ученицима, као и својим поступцима у приватном животу“ није одавао „слику васпитача омладине“.

⁶² Јован Чађеновић, Штрајк ученика 1939. године, *Педесет година Пљеваљске гимназије 1901—1951*, 93.

⁶³ Илија Лопушина, *Педесет година Пљеваљске гимназије*, 26.

⁶⁴ Б. Гледовић, н. д.; Ј. Чађеновић, н. д., 94; В. Драгашевић, н. д., 100—101.

⁶⁵ АИИТ, Ш 2—10 (1939), Шта нас је приморало да 29. напустимо предавање.

2) Професор В. Шолц „нетачним оцјењивањем писмених задатака приморавао је ученице да се више пута обраћају директору, а он је „преко тога прелазео ћутке“.⁶⁶

3) Директор је одобравао неким ученицима да носе оружје.

4) Понашање „директора према извјесним ученицима“ није одговарало односу васпитача према повјереној му дјечи. Исто тако и понашање његове кћерке, ученице седмог разреда, противило се „свим дисциплинским прописима“. И док су ученици „за најмање поступке“ кажњавани „драконским казнама“, дотле су остајали некажњени ружни испади његове кћерке.

„Због ових укратко и површно изнесених чињеница“, каже се у резолуцији, „били смо приморани да напустимо школске зграде. Као поткрепљење нездравог стања у нашој школи нека послужи и последњи случај са г. наставником М. Џуверовићем који својим радом и односом према ђацима заслуживао је и заслужује свако поштовање. Понављамо да смо ми у крајњој нужди пришли штрајку као једином средству да изразимо незадовољство и дамо одушка према негодовању, према свим изложеним случајевима, који срзавају у нашим очима и углед г. професора и саме школе. Хтјели смо да протестујемо против оних који упропаштавају нашу младост и нашу будућност. Хтјели смо да кажемо и нашим родитељима и грађанима и надлежним факторима да овакво стање у гимназији не смије даље да остане ако се мисли на нашу будућност и ако се не жели да интелектуални и морални развој ученика пљеваљске гимназије пође погрешним и нездравим путем. Ако овај штрајк представља већи злочин него поступци које смо изнијели, ми смо приправни да у сваком моменту носимо посљедице тога, напомињући да за све изнесене случајеве располажемо а доказима. Доказе ћемо изнијети и дати пред г. изаслаником Министарства просвјете.“⁶⁷

Према ранијој одлуци, ученици су се послије дводневног штрајка вратили у школу 21. марта. Међутим, тог дана им директор није дозволио улазак у школу, јер ђаци нијесу пристали да директор води истрагу без изасланика Министарства просвјете. Доласком изасланика Министарства просвјете, 2. априла, у школи је почела истрага. Сви учесници штрајка појединачно су писмено дали образложење свог учешћа у штрајку. Исто тако саслушавани су, и појединачно и у групама. У току истраге они су били јединствени у својим изјавама, а оне су биле у духу њихових ставова изнесених у резолуцији.

Након истраге наставнички савјет је изрекао веома оштре казне великом броју учесника у штрајку. На једну школску годину удаљен је и искључен 31 ученик, на двије и три школске године 19, из свих средњих школа заувјек у мјесту 11, из свих средњих школа у земљи са правом полагања приватног испита 4,

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто.

и из свих школа у земљи без права полагања приватног испита 4 ученика.⁶⁸ Свега 69 ученика и ученица. Приличан број ученика кажњен је оцјеном из владања. Удаљеним ученицима казне су саопштене писменим путем.

Послије изрицања казни у грађанству је поведена велика кампања да се преко Министарства просвјете обеснажи одлука наставничког вијећа. У том циљу ђачки родитељи телеграфски су захтијевали од једног посланика у Београду да отклања „зло да не буде горе“. Тих дана једна делегација грађана пошла је код министра просвјете и протестовала против изрицања оштрих казни учесницима штрајка, захтијевајући поновну истрагу и предузимање мјера против директора школе и једне групе наставника. Након ове интервенције у гимназију су дошла два изасланика Министарства просвјете. Они су поново водили истрагу, али то није дало никаквих резултата у корист ученика. Министарство је потврдило већ изречене казне. До краја школске године против 19 ученика покренут је и кривични поступак.

Послије неуспјелог покушаја да се ублаже казне ученицима напредни студенти из тога краја организовали су акцију сакупљања добровољних прилога како би се сиромашним удаљеним ученицима помогло да наставе школовање у неком другом мјесту. Ову акцију грађанство је масовно помогло, па се највећи број удаљених ученика уписао у друге школе и наставио школовање.⁶⁹

Штрајк ђака пљеваљске гимназије имао је великог одјека међу омладином не само Санцака. Ово је била једна од првих већих акција средњошколске омладине у овом крају Санцака, па је заинтересовала све демократске елементе не само у Црној Гори већ и ван ње. Посљедице штрајка изазвале су велико огорчење јавног мњења, нарочито демократски оријентисаних просвјетних радника. Ово је дошло до изражаја и на Конгресу професора Југославије, одржано му Сарајеву те исте године, на коме је осуђена управа пљеваљске гимназије. На том Конгресу директору пљеваљске гимназије није дозвољено да говори. Овакав став демократски оријентисаних професора и демократске јавности присилио је Министарство просвјете да наредне школске године пензионисае директора гимназије и премјести неколико наставника. Министарство је почетком те године неким кажњеним ученицима ублажило казну.⁷⁰

У фебруару 1938. године у Православној богословији на Цетињу откривена је група ученика која је умножавала и растура-ла неки илегални партијски материјал. Након истраге сви откривљени искључени су из свих школа у земљи, а према осталима су школске власти предузеле необично строге мјере.⁷¹ Међутим, и

⁶⁸ Ј. Чађеновић, н. д., Списак удаљених и искључених ученика због штрајка школске 1938/39. године, 95—96.

⁶⁹ В. Драгашевић, н. д., 101; Б. Гледовић, н. д.

⁷⁰ Б. Гледовић, н. д.

⁷¹ АИИТ, V 1—5 (1938), Билтен југословенског антикомунистичког комитета, бр. 16 од 25. августа 1938.

поред свих мјера предострожности управа није могла спријечити све већи утицај напредног омладинског покрета и у овој школи. Напротив, тај покрет је јачао из године у годину, што се манифестовало кроз различите видове. ОПред ситнијих, у школи су у овом периоду покретане и крупније акције. Једна од њих био је општи штрајк ученика 1939. године. Он се јавио као револт ученика због веома строгог режима у интернату. Штрајк је трајао три дана.⁷² Он је имао великог одјека у јавности, а нарочито међу омладином. Највећу подршку наишао је код средњошколске и студентске омладине. Због свега тога, као и упорности и јединствености ученика, штрајк је успио.

Наредних година политичка активност и идејни сукоби у овој школи били су све чешћи и јачи. Ово је приморавало управу да покуша да среди политичке прилике довођењем религиозно фанатизованих богослова из других школа. Међутим, ови покушаји нијесу донијели жељене резултате, јер је напредни покрет у школи већ био пустио дубоке коријене. У школи је све чешће долазило до сукоба између напредних и конзервативно-религиозних ученика. Ти сукоби су изражавани преко различитих форми делатности до међусобног физичког обрачунавања. Упоредо са јачањем напредног покрета у школи све више су се развијале присније везе између њених ђака и ђака осталих средњих школа учитељске и гимназије. Напредни богослови одржавали су заједничке илегалне састанке са учитељима и гимназијалцима Цетиња, „иако се сваки излазак из интерната особито ноћу, најстрожије кажњавао“.⁷³

До поновног штрајка у цетињској учитељској школи дошло је 27. марта 1940. године. Повод је било удаљавање из школе, након хапшења, једне групе ученика. Наиме, 18. децембра 1939. године полиција је случајно ухватила на састанку, у једној згради, руководство Скоја у Учитељској школи. Састанак је одржаван ради договора о раду чланова Скоја за вријеме Божићнег распуста, јер је већина ђака тада одлазила на село. Према неким подацима, изгледа да је на састанку било 13 ученика, од којих и 2 ученице.⁷⁴ Два ученика успјела су да избјегну хапшење, а остали су сви ухапшени. Ухапшени нијесу ништа признали на саслушању у управи полиције, па су сјутрадан, 19. децембра, пуштени на слободу. Међутим, на ванредној сједници наставничког вијећа, 20. децембра прије подне, одлучено је да се из школе удаље сви ученици који су хапшени, све док иследни органи не заврше истрагу. Ова одлука прочитана је по одељењима током другог наставног часа. У међувремену, полиција је држала у блокади зграду школе да би могла поново ухапсити оне које је претходног дана пустила на слободу.⁷⁵ Послије завршетка другог часа полиција је

⁷² Б. Кажих, н. д.

⁷³ АИИТ, V 1—5 (1939), Билтен, бр. 16.

⁷⁴ Зета, бр. 13 од 31. марта 1940.

⁷⁵ З. Стојовић, и Ђ. Ђурашковић, н. д., 52.

ухапсила 8 ученика и 2 ученице; један је успио да избјегне хапшење, и по одлуци партијског руководства у граду прешао је у илегалство. Похапшени мушкарци су задржани у затвору, а ученице су пуштене на слободу.

Поновно хапшење и затварање ученика изазвало је велико незадовољство демократске јавности у граду. Партијско и скојевско руководство организовало је широку акцију у мјесту да се пуне на слободу затворени ђаци. Након неколико дана проведених у полицијском истражном затвору, затвореници су предани Суду за заштиту државе. Под притиском демократске јавности, суд се огласио ненадлежним за тај случај и овластио Окружни суд на Цетињу да донесе пресуду. Послије 40 дана суд је поново вршио истрагу, а затим, усљед недостатка доказа, све затворене ученике пустио на слободу.⁷⁶ Када су затворени ученици били предани Окружном суду, онај ученик који је избјегао поновно хапшење и живио илегално избјегао је полицијску истрагу и пријавио се суду. Иако је против њега била покренута оптужба, на суђењу је ослобођен.

Још док су се ухапшени ученици налазили у затвору, партијско и скојевско руководство у Цетињу одлучило је да се у случају њиховог удаљивања из школе организује генерални штрајк. Био је одређен и састав штрајкачког одбора. Чекало се на одлуку наставничког вијећа. Требало је да се ослобођени ученици приме у школу. Директор је одуговлачио с одлуком, а касније је покушао да одлуку о њиховом непримању прикрије од ученика. Међутим, ученици су 27. марта 1940. године сазнали за одлуку наставничког савјета о непримању затворених ученика у школу. Исто дана једна делегација ученика захтијевала је од директора да саопшти одлуку наставничког савјета, али је директор одбио тај њихов захтјев. То је било довољно да ученици прогласе штрајк. Према договору, ученици првог разреда, који су ишли послје подне, чекали су тог дана одлуку наставничког вијећа у близини школе, а када су сазнали како она гласи — ушли су у школско двориште на споредна врата, јер су главна била затворена, и придружили се осталим ученицима.⁷⁷ Послије другог часа ученици су ступили у штрајк. Они су донијели резолуцију у којој су захтијевали:

1) да се искључени ученици врате у школу, „јер их је суд ослободио као потпуно невинне“;

2) да се ђачки интернат, у коме су раније становали сиромашни ученици, а тада је служио „само за имућне дјевојке“, поново претвори у мушки;

3) да се укинута ђачко литерарно удружење „Зора“ обнови;

4) да се укине шамарање и шпијунажа међу ученицима;

5) да се из фонда за сиромашне ученике дијели помоћ и

6) да се директор Михаило Рајнвајн премјести.⁷⁸

⁷⁶ Исто, 53.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Зета, бр. 13 од 31. марта 1940.

На крају резолуције истакнуто је да се ученици неће вратити у школу док се њихови захтјеви не испуне. Послије другог часа, велика већина ученика није пошла у одјељење. Тада је око 20 полицајаца и агената, који су били скривени у непосредној близини школе, навалила на ученика и стало да их туче, са циљем да их на тај начин примора да се врате у школу. Међутим, ни тим путем, нијесу постигнути жељени резултати, јер су ученици остали при својим захтјевима. Тада је ухапшено око 30 ученика и ученица.⁷⁹ Они су у управи полиције приморавани да се врате у школу, али су они и даље остали при ранијој одлуци. Послије и ове неуспјеле интервенције полиције наставнички савјет је, да би добио у времену, одлучио да 28. марта не буде наставе. Тога дана одржан је родитељски састанак, коме је присуствовао и један број комуниста и њихових симпатизера — под изговором да заступају одсутне ђачке родитеље. Захваљујући енергичном иступу ученика, родитељи се нијесу сагласили да наредног дана, 29. марта, ђаци иду у школу.⁸⁰

Након избијања штрајка Министарство просвјете одредило је за свог изасланика начелника Просвјетног одјељења Банске управе из Цетиња. На његов захтјев, штрајкачки одбор је послао делегацију учесника, која је са њим повела разговор и изложила му усмено захтјеве изнесене у резолуцији. Како је изасланик био пристрасан и на страни директора, штрајкачки одбор је одлучио да од Министарства тражи другог инспектора.

Шестог дана штрајка, 1. априла, ученици су дошли пред школу без књига, јер су очекивали да ће доћи нови инспектор из Београда.⁸¹ Међутим, он још није био дошао. Истог дана пред школом се искупио и приличан број ђачких родитеља. У непосредној близини, у приправности је стајала полиција. Све је то одавало веома мучну атмосферу. На знак почетка наставе, родитељи су почели да врше притисак на ученике да уђу у школу.

Тек по одлуци руководства штрајка ученици су ушли у школу али су унутра наставили штрајк. Они су неколико дана ишли у школу бојкотујући наставу. У међувремену је дошао инспектор Министарства из Београда. У циљу стишавања стања у школи, директор је привремено удаљен. Око 20 дана чекало се на одлуку наставничког савјета и Министарства просвјете. Према налазима полиције школу је требало очистити од комуниста. Плашећи се нових немира, управа школе је тек о ускршњем распусту, 24. априла, саопштила ученицима, по групама, у Просвјетном одјељењу Банске управе одлуку Министарства просвјете о искључењу 44 ученика из школе, од којих су 40 били чланови Скоја. Том приликом искљученим ученицима су предата потребна документа и одређена школа у коју се могу уписати.

⁷⁹ З. Стојковић и Ђ. Ђурашковић, н. д., 54.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ АИИТ, V 1—7 (1940). Извјештај Зетског жанд. пука од 26. априла 1940 — команданту Треће армијске области.

Уз помоћ партијског и скојевског руководства у граду, за сиромашне искључене ученике организовано је прикупљање новчане помоћи. Захваљујући великом одзиву грађанства, свима је омогућено школовање.

У циљу спречавања даљих штрајкова средњошколске омладине, министар просвјете је 27. априла 1940. године свим средњим школама у земљи издао наредцу сљедеће садржине:

1) ученици једног разреда, цијеле школе или у групама, који не дођу у школу у знак ма каквог протеста, незадовољства или манифестације, која није од школских власти одобрена, престају бити ученици за ту школску годину;

2) ти ученици у тој школској години нијесу се могли уписати као редовни ученици у другој школи, нити приватно полагасти испите, а у наредним школским годинама — само по одобрењу министра просвјете;

3) по молби ученика који се буду непосредно обраћали министру неће се ништа предузимати.⁸²

Под утицајем Комунистичке партије, Скоја и осталих напредних снага, средњошколска омладина у Црној Гори била је у периоду о коме је ријеч политички активна и у школама и ван њих. Како је већином била са села, она је, у заједници са студентском омладином, одиграла значајну улогу и у окупљању сеоске омладине на линији револуционарне борбе. Она је одржавала везе и са радничком омладином. Политичка активност средњошколске омладине повећавала се из године у годину. И поред низа тешкоћа и прогона од стране полицијских и школских власти, она је била јак ослонац Комунистичкој партији у средњим школама.

Dr Jovan R. Bojović

GRÈVES DE LA JEUNESSE SCOLAIRE AU MONTÉNÉGR0 1935—1941

R é s u m é

Sous l'influence du Parti communiste, de l'UJCY (Union de la jeunesse communiste yougoslave) et du mouvement estudiantin au Monténégro parmi la jeunesse scolaire furent provoquées les effervescences politiques. Dans la période indiquée la jeunesse scolaire était politiquement très active. A côté de plusieurs arrêts de travail et démonstrations elle a organisé aussi un nombre de grandes grèves. Elle manifestait aussi ses activités politiques hors des écoles. Cette jeunesse estudiantine, jouait un grand rôle en engagement de la jeunesse paysanne pour le combat révolutionnaire. Chaque année son activité révolutionnaire s'augmentait et, en ce sens, elle était devenue un fort appui au Parti communiste dans les écoles secondaires.

⁸² Исто, V 1—13 (1940), Наредба министра просвјете од 27. априла 1940.